

Nyugdíjas diákok az ausztriai magyar gimnáziumokról, 2005–1956

1956 a magyar jelenkortörténet szimbolikus jelentőségű éve. Az október-novemberi fegyveres összecsapások, az önszerveződő közösségek megélnkülése, a politikai rendszer megremegése olyan váratlanul következett be, hogy a történészek azóta is lázasan kutatják a kortárs szemlélő által nem észlelt összefüggéseket. Ha nem lett volna forradalom, nem lettek volna „folyamatok” sem, de mert volt, a hozzávezető utat és a forradalmi felbuzdulás utáni időszakot, a következményeket is lehet tudományosan interpretálni.

1956-os év forrongása az oktatás területén is kimutatható. Gondolhatunk a Petőfi Kör szeptember végi pedagógus vitájára,¹ vagy akár a nagy robbanás előestéjén megalakult autonóm egyetemista szövetség gyűlésére és megfogalmazott követeléseire.² A történeti feldolgozások kedvelt témája a jól dokumentált pedagógia-elméleti és oktatási viták, a jegyzőkönyvbe foglalt egyetemi gyűlések, adott esetben a visszaemlékezők történeteivel kiegészítve. A közoktatás szereplői, a tanárok, de még inkább az általános és középiskolás diákok sokkal kevésbé feltárt részét képezik a forradalomról szóló visszatekintéseknek. A tizenhét év alatti iskolás korosztály háttérbe szorulásának több oka lehet: a gyerekek koruknál fogva és társadalmi szerepükhöz mérten inkább passzív szemlélői voltak az eseményeknek, akik otthoni, családi környezetben vészelték vagy játszották át a hónapokig tartó ideiglenes állapotot. A felborult társadalmi rendben az iskola intézménye sem működött, így azok a fiatalkorúak, akik valamit tettek – az izgalmasan romba döntött város felfedezésétől a fegyveres harcig – nem az iskola világához kötődő élményeket szereztek. A felzaklatott gyerekek, csak úgy, mint tizenegy évvel korábban, a második világháború megannyi viszontagságát átélve nehezen találták helyüket az iskola falain belül. Értelmét veszthette a tanulás, az igazgatóban és a tanároknál testet öltő hatalom sokszor értelmetlen vagy megalázó elvárásai nevelésnek és elfogadhatatlannak hathattak, ami ellen sokkal bátrabban mertek szembeszállni, mint korábban. Az iskolai lázadások visszatérő formáit – orosz versus nyugati nyelv tanulás, a hivatalos iskolai iratokban rákosista címer versus Kossuth-címer, az elmaradhatatlan tankönyv és falikép égetés, vörös csillag aprítás és meszelés, megbélyegző gúnyversek gyártása, a káderyerekek fenyítése – elsősorban művészeti alkotások jelenítik meg, mintsem történeti munkák. Az 1956–57-es tanév végére rendeződtek a sorok, a renitens gyerekeket sikerült megfékezni, az iskolából kizárni, rosszabb esetben bebörtönözni, egyes kirívó esetekben államellenes összeesküvésben való részvételért kivégezni. A fentiekhez képest alternatív megoldás lehetett a fiatalok, elsősorban középiskolás korúak emigrálása. A továbbiakban a magyar oktatás egy röpke

¹ Lásd: A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján. VI. Pedagógusvita. Szerkesztette, a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta Hegedűs B. András és Rainer M. János. Budapest, Múzsák–1956-os Intézet, 1992.

² Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, közismert nevén MEFESZ.

és valószínűleg elfeledett epizódjáról, az Ausztriába menekült középiskolás diákok elhelyezéséről és érettségihez juttatásáról szeretnék megemlékezni.

Menekült diákok Ausztriában

Az 1956-os Forradalom után mintegy 200 000 ember hagyta el Magyarországot. Többségük véglegesen más országban telepedett le, és aránylag kevesen tértek vissza szülőföldjükre. A kivándorlás, nagyságából következően a huszadik századi magyar történelem egyik traumája lehetne, feltéve, ha a jelenből így emlékeznénk rá. Az első világháborús területi elcsatolások, a második világháborús anyagi és embervesztések, az 1956-os forradalom vihara azonban mintha elhomályosítanák azt a rövid és hosszú távon egyaránt meghatározó tényt, hogy Magyarország lakosságának közel 2%-a néhány hónap alatt úgymond „eltűnt”. A háborús évtizedek tragédiáihoz képest persze nem beszélhetünk valóságos vérvesztéséről, viszont a kibocsátó ország szempontjából nem túlzás azt állítanunk, hogy az elvándorolt állampolgárok egy kicsit mégis „meghaltak”, hiszen betöltendő űrt hagytak maguk után és magyar kapcsolatrendszereik teljesen átalakultak, sokszor megszakadtak. Ők lettek a legújabb kori magyar menekültek, itthoni hivatalos diskurzusban politikai „disszidensek”, emigránsok, később, ahogy sok helyütt magukat meghatározzák: angliai, németországi, ausztriai stb. magyarok.

A menekültek jelentős hányadát, kb. 40%-át a 15–25 éves tanuló korosztály tette ki.³ A fiatalkorú vagy éppen tizennyolc év körüli menekültekre fokozottan figyeltek az osztrák és más külföldi hatóságok. A kiskorúak védtelenebbek, kiszolgáltatottabbak felnőt társaiknál, ugyanakkor sikeres integrációjuk nagyobb reménnyel kecsegtet. A befogadó állam szemszögéből az ideális menekült rendszerint az egyetemista vagy friss diplomás férfi, akit néhány évnyi szubvencionálás után – nyelvtanulás, képzés kiegészítés vagy át-képzés – lojális adófizetőként üdvözölhetnek viszont. A menekülteknek családi támogatás híján önállóan kell megteremteniük egzisztenciális hátterüket, mindehhez pedig fokozott munkateljesítményre van szükség. A húsz év körüli férfiak után a néhány évvel idősebbek és fiatalabbak a legkedveltebb bevándorlók. Az előbbi csoport előnye, hogy bizonyos munkaterületeken szinte azonnal munkába tudnak állni, a középiskolás korúaktól viszont hatékonyabb és széleskörű integrációt várhatnak – igaz többet is kell rájuk áldozni.

Nem sok középiskolás korú diák maradhatott volna Ausztriában, ha a kormány eleget tesz a magyar hatóságok azon kérésének, hogy minden tizennyolc év alatti kísérő nélküli kiskorút küldjenek vissza Magyarországra. A Nemzetközi Vöröskereszttel közösen rendezett 1956. decemberi tanácskozáson végül abban állapodtak meg, hogy haza kell küldeni az olyan tizennégy év alatti kiskorúakat, akiknek mindkét szülője Magyarországon tartózkodik, és írásban kéri gyermekük hazatérését. Egyedi elbírálásban részesültek azok az esetek, amikor a szülők szerették volna, ha hazatér gyermekük, azonban a kiskorú nem kívánt hazatérni. Aki akart, maradhatott tehát.⁴ A minket érintő középiskolás korúakat nem fenyegette a hazatelepítés kényszere, de a család, főként az első hetekben, többüknél szorgalmazta a visszatérést.

³ A KSH nyilvánosságra nem került felmérése az 1956-os disszidálásokról. Különlenyomat, készült az 1956-os Forradalom Kutatóintézetének megbízásából. Budapest, 1991. 186–187. o.

⁴ A kísérővel (szülővel vagy más rokonnal) távozott 6500 10–14 éves korú gyerek mellett kb. 8–10 000 gyerek szülő nélkül indult útnak, akik a megegyezés szerint saját kezükbe vehették életük alakítását. A KSH nyilvánosságra nem került felmérése az 1956-os disszidálásokról. 186. o.

A menekültekről folyamatos mozgásuk miatt nehéz volt pontos statisztikákat készíteni, így elsősorban a felvétel időpontjától függően a korcsoportos megoszlásról is több adat látott napvilágot. Willibald Liehr, az osztrák belügyminisztériumnak a magyar menekültüggyel megbízott osztályvezetőjének jelentése szerint 1957. május elején 3665 14–18 éves menekült volt Ausztriában, akik közül nyilván sokan továbbutaztak, és sokan abba hagyták vagy el sem kezdték a gimnáziumot. Ami biztos, hogy 1957 és 1963 között közel 1000 diák tanult magyar nyelvű középiskolában, és 815-en érettségi vizsgát is tettek ebben az időszakban.⁵

Az osztrák kormány hamar intézkedett a diákok elhelyezése és beiskolázása érdekében. Az egyeztetéseket követően öt középiskolát és néhány átmeneti intézményt létesítettek. A legnagyobb iskola, az innsbrucki Magyar Reálgimnázium valójában már 1947 óta működött, a másik négy pedig apró tiroli (Grän, Wiesenhof), felső-ausztriai (Kammer am Attersee) és karintiai (Iselsberg) falvakban, a magyar határtól igen csak távol kapott helyet.⁶ Az iskolákban magyarul tanítottak, így a gimnazisták évkihagyás nélkül juthattak el az érettségig. A gimnáziumok két-három évig működtek, előbb összevonták őket, majd tanuló utánpótlás híján teljesen megszűntek. Az 1956–57-ben az általános iskoláskorú kb. 2500 gyerek egy része harmadik országba vándorolt, a többiek pedig néhány év alatt elég jól megtanultak németül ahhoz, hogy ne kelljen magyar nyelvű gimnáziumba járniuk. 1963 után már csak egy bajorországi internátusban nyílt lehetőség magyar, illetve kétnyelvű középiskolát elvégezni. A kastli gimnázium ha anyagi gondok közepette is, de a mai napig működik.

Interjúalanyaimat az egykori gimnazistákból választottam. Nem tekinthetjük őket egy társadalmi csoportnak, mert állandóan változó és meglehetősen heterogén volt összetételük. A csúcsidőszakban öt, részben a világtól, részben a többi magyar nyelvű gimnáziumtól elzárt iskolában tanultak. Voltak, akik fél év tanulás után, 18 éves fejjel leérettségiztek, később Ausztriában vagy másutt tanultak tovább. Érthető módon szorosabb közösség formálódhatott azokból a diákokból, akik több évet töltöttek együtt. Nemcsak mélyebb barátságokat köthettek, de már ekkor szélesebb kapcsolati hálót is kiépíthettek, ugyanis az iskola bezárásokkal a tanulók többször más intézményekbe, új körülmények közé kerültek.

Másfelől nyilvánvaló, hogy az egykori iskolatársak több hasonló vonással rendelkeznek. Születésük ideje (1938–1941) miatt olyan generációhoz tartoznak, amelyik számára a gyermekkori tapasztalatok alapján a társadalmi abnormalitás a normális. Nem volt olyan család Magyarországon, melyet a második világháború és az 1945 utáni kényszerezett társadalmi átrétegződés így vagy úgy, kisebb-nagyobb traumát okozva, ne érintett volna. A családi és iskolai szocializációjuk során egymással teljesen ellentétes értékrendekkel szembesültek. Az ideológiák gyors és kíméletlen váltakozása nemcsak a felnőttektől, hanem a gyerekektől is fokozott figyelmet és alkalmazkodást igényelt. Aki át akarta vészelné a kiforratlan és minden szempontból megterhelő időszakot, netán érvényesülni akart az adott keretek között, az kontroll alatt tartotta minden tettét és gondolatát. Az alkalmazkodó készség, feltételezhetjük, hamar kialakult ezekben a gyerekekben és tinédzserekben, hiszen aki talpon akart maradni, az nem léphette át a magyarországi szocializmus klasszikus időszakának szűken szabott határait.

⁵ A statisztikai adatokat közli: Deák Ernő: *Magyar Középiskolák Ausztriában 1956 után. Az Ungarische Mittelschulen in Österreich nach 1956* című kiállítás katalógusa. Budapest-Bécs, 1998.

⁶ Az iskolákra vonatkozó statisztikai adatokat lásd: *Magyar Középiskolák Ausztriában*.

Az emigránsok, köztük a kiskorúak a forradalmi felfordulást követően azonban mégiscsak átléptek egy nagy határt, nevezetesen az országot Ausztriától elválasztó vonalat. A határátlépés megítélésem szerint mindenképpen sorseseemény az akkori fiatalok életében, ami gyökeresen megváltoztatta életüket. Az első és döntő változás a határátlépéssel megtörtént, azonban a beilleszkedés hosszú és viszontagságos folyamata csak most kezdődött el. Az átálláshoz nyújtott segítség megkönnyítette az ifjú disszidensek dolgát. Először is haladékat kaptak: egy-két évig biztosították ellátásukat és a hasonszórúekkel összezárva lehetőségük volt feldolgozni a pszichésen megterhelő rendkívüli eseményeket, és megtervezni a jövőt. Mindeközben a bentlakásos iskola a fő életszervező intézménnyé lépett elő. A diákok egyrészt hajtottak, hogy megfeleljenek a tanulmányi követelményeknek, másrészt a szabadidős programok is az iskolát körülölelő térhez, de mindenképpen az osztálytársak személyéhez kötődtek.

Habár az interjúalanyaimat a középiskolákra hivatkozva kerestem meg, a beszélgetésekben a gimnáziumi élmények felidézése háttérbe szorult a meneküléstörténet, az egyetemi évek vagy az osztrák társadalomba való integráció jelenségeinek elmesélése mögött. A továbbiakban két interjúrészletet közlök, melyekben megfigyelhető, hogy a mesélők milyen gyorsan túllépnek az említett időszakon.⁷ Az interjúkból úgy tűnik, hogy gimnáziumi időszak hiába volt meghatározó, utólag a felnőtté válás előtti átmeneti periódusként gondolnak vissza rá. Az emigráns diákok mielőtt a gimnáziumokba, jobban mondva, internátusokba kerültek megtapasztalták a szabadság ízét. Sokszor szüleik tudta nélkül mentek át a határon, és a fogadó légerekben is szinte teljesen maguk dönthettek sorsukról. A menekülttáborokban kikerültek a szülői és iskolai felügyelet alól, a szokatlan társas helyzetekben rendkívüli élményekkel gazdagodhattak. A vallásos nevelést adó ad hoc gimnáziumok tanárai igyekeztek megfogni a gyerekeket, de nyilvánvalóan nem kezelhették őket normál tinédzserekként. Az érettségi után aztán végérvényesen önálló lábra álltak. A legtöbben megpróbálkoztak az egyetemmel, mert így automatikusan ösztöndíjhoz jutottak. A támogatás azonban a megélhetési költségeknek csak a felét fedezte, ezért a magyar diákoknak folyamatosan dolgozniuk kellett. A hiányos nyelvtudás és a munkavégzés sokszor annyira megnehezítette az egyetemi tanulmányokat, hogy a magyar diákok alulteljesítettek és elvesztették ösztöndíjukat. Egyesek könnyebben elvégezhető szakokra mentek át, mások pedig teljes munkaidős állást vállaltak és párhuzamosan családot alapítottak. De ez már egy másik történet.

Első elbeszélés, Kammer am Attersee

M.M.: Onnan aztán visszakerültünk megint Sankt Ägyd-Neuwaldba, és az információ, a linzi Caritason keresztül úgy volt, hogy azt hiszem május közepén megnyílik a magyar iskola Ober-Österreichben, Kammer am Attersee-ben, ahol egy elég nagy házat kipofoztak, és rendelkezésre bocsátották a magyar menekülteknek. Ez egy régi kb. az 1900-as évekből

⁷ 25 egykori diákkal készítettem narratív interjút. Az interjúkkal nem a menekülés és integráció pontos eseménytörténetét és stációit akartam feltárni, hanem arra voltam kíváncsi, hogy ezek a sajátos múlttal „megáldott” emberek hogyan tekintenek vissza életükre, milyen sémákba és gondolati ívekbe rendezik emlékeiket. A minél befolyás-mentesebb elbeszélés érdekében csak általános kérdéseket tettem fel, például: *Meséljen a családjáról!, Meséljen, kérem az iskoláról!, Hogyan folytatódott az élete?* stb. A kifejtetlen életrajzi adatokat az interjú után egy rövid kérdőívben vettem fel. Az előállt narratív szöveg ránézésre és tartalmában is különbözik a sajtóban olvasható riportoktól vagy az életútinterjúktól. Leginkább egy kétszemélyes pszichológiai feltáráshoz hasonlít, ami szerkesztetlen valójában tükrözi az elbeszélő személyiségét és gondolatárításait, ám az élőbeszéd jellegzetességeiből adódóan írásban sokszor nehezen olvasható, feleslegesen fárasztó szöveggé hat.

származó szálloda volt, ami részben fából készült. Egy emeletes, direkt az Attersee partján. Ami bennünker fel tudott venni. Kb. 250 diák volt ott. Egy komplett felső emelettel, ahol négy és hat személyes szobában, nagyon kultivált módon voltunk elszállásolva. Amit aztán később ugye megtudtunk, hogy részben az osztrák állam, tehát a linzi Caritas, és részben az amerikai segélyszervezet, azt hiszem, az NCDC istápolta és fizette. Hát ott tulajdonképpen nekünk semmi, semmi hiányosságunk nem volt. Ott ez egy lehet nevezni, iskola és... Segítsél már! Hogy hívják, ahol diákok mindjárt bent laknak?

L.A.: Internátus?

M.M.: Egy internátus. Ezt lehet nevezni. Ez egy iskolának az internátusa. Ahol reggel 8 órától, mint egy rendes suliban, mit tudom én, délutánig tanítás volt. A tanáraink, azok szintén ugye magyar származású tanárok voltak, szintén menekültek. Ott aztán megpróbáltunk, természetesen tankönyv nélkül, ja?, magyar nyelvű tankönyvek nem voltak. A tanítás magyarul volt. Tankönyv nélkül. Ugye magyar tankönyveket nem tudtunk használni, mert magyarországi tankönyveket nem tudtunk használni, mert az a kommunista tankönyvek voltak. És itt pedig, nem volt. Nem volt magyar nyelvű tankönyv. De, hát jegyzeteltünk, tanulgattunk, és ugye később ugye megtudtuk azt, hogy ez az érettségi, amit fogunk csinálni, ezt az osztrák állam elismeri, mint kétnyelvű érettségit, amit, amit későbbben, hogyha valaki igénybe akarja venni, az osztrák egyetemen el fogják fogadni. És az osztrák egyetemen az ember tud inskribálni és bejelentkezni és a tanulmányait tovább folytatni. Ez úgy történt, hogy ugye, ahogy mondtam, hogy valamikor májusban elkezdődött az iskolaév, mivel ugye ez egy csonka év volt, ugye mert az 56-os forradalom ugye megszakította a tanulmányt, kiesett a hetedik osztály, vagy hát magyarországi viszonylatban a harmadik osztály, harmadik osztály gimnázium, ja?, kiesett, hát ezt úgy határozták el, hogy akkor oké, májusban elkezdünk tanulni, a nyarat kihagyjuk, azaz az egész nyáron végig ment a tanítás, az oktatás, egészen szeptemberig. Szeptemberben volt két hét szünidő, és szeptember közepén, azt hiszem, elkezdődött az új tanév, tehát a negyedik, az érettségi év, vagy hát az itteni berendezés szerint a nyolcadik gimnázium. Az érettségi, az mivel akkor már ugye szeptemberben kezdődött, hát júniusban volt a terminus berendezve, ill. előre tervezve. Ahová Ausztriából megjelent egy ún. „Oberstudienrat”, hát én nem is tudom, hogy mondják ezt magyarul. Egy, egy ilyen valami...

L.A.: Bizottság.

M.M.: Egy ilyen felügyelő, aki ugyan magyarul nem beszélt, de akkor már a mi német tudásunk olyan szinten állt, hogy egyszerű kérdésekre lehetett válaszolni. Egyes kérdésekre tudtunk válaszolni. Amit ugye ez az „Oberstudienrat” föl adott. Hát, a matematikába ugye az nem volt egy nagy probléma. Az osztrák történelem ugye, hát azt nem tudtuk teljesen behozni azt, amit ugye 4 év alatt a középiskolába az osztrák diákok csináltak. De ugye volt a magyar történelmünk, egy kicsit ugye hozzá az osztrák történelem is, ja, tehát így aztán kialakult egy, egy, egy szisztéma, hogy ugye le tudjunk érettségizni. Ami meg is történt, 1958. júniusában. Ez a júniusi, júliusi érettségi után ugye mindenkinek, mindenkinek szárnyat, szárnyat adtak, és azt mondták, hogy most menjetek oda, ahová akartok. Mindenki a saját útjára. Hát persze információ volt. Ugye a nagy része, mert hát mi más maradt hátra. Tudniillik azt mondták, hogy ha valaki elmegy az egyetemre, akkor kap egy... Hogy hívják ezt?

L.A.: Stipendiumot?

M.M.: Egy ösztöndíjat. Ja. Egy ösztöndíjat. És hát ez, ez, ezért, főleg ezért is a nagy része ugye elment az egyetemre, mivel ez az egyedüli lehetőség volt az, hogy az ember valami anyagi segítséggel valamit elkezdjen. Sajnos más lehetőség nem volt. Mert pl. olyas-

mi dologra, ha valaki szakmát akart volna tanulni, valahová el akart volna menni, erre nem volt lehetőség. Szóval erre nem adtak, nem adtak semmiféle segítséget. És csak úgy mellékesen megmondom, hogy ez egy kuriózum. Képzeljétek el, hogy 250 fiatalból – hát, hogyha én sokat mondok, 15-nek itt voltak a szülei, anyja-apja, akkor sokat mondok. De talán annyi se volt. Ja? 250-ből majdnem mindenki anyátlan-apátlan állapotba volt itt. Tehát semmiféle, semmiféle családi segítség, semmi nem volt. Ja?! Hát valóban, valóban bejöttünk Bécsbe.

Második elbeszélés, Innsbruck

N.N.: Aztán elindultam, ugye, vagy elindultunk a Westbahnhofról Innsbruckba. És... nem is Innsbruckba! Bocsánat! Obertraumban voltunk ott a hegyek között Salzburg megyébe, ott voltunk. Oda voltunk beutalva. Hogy ott van az egyik magyar gimnázium. Innsbruck az egy későbbi dolog. Úgyhogy megérkeztünk este Innsbruckba. Nem, megint Innsbruckot mondok, felejtjük el! Ebbe az Obertraumba. Obertraumba, ahogy megérkezünk, esteledett, rettenetes nagy hegyek között voltunk, hó volt. És akkor bementünk az ottani gimnáziumba, jelentkeztünk. De közbe már beszéltünk, ehhez hozzátartozik, hogy én úsztam, otthon én megyei bajnok is voltam, úttörő, 50 gyorsan. A Feri pedig ifjúsági szinten, nagyon jó színvonalon Budapesten ping-pongozott, asztaliteniszezett. És abban a pillanatban mikor láttuk, hogy nincs uszoda, és nincs semmi sportélet, elhatároztuk, hogy mi továbbállunk Innsbruckba. Úgyhogy odamentünk az igazgatóhoz, aki egy pap volt, különben egy nagyon jó, akivel aztán később is egy nagyon pozitív ember volt, és mondtuk, hogy: Kedves Atya! Itt mi nem tudunk sportolni. Elmondtuk a problémánkat. Azonnal vette a lapot, és azonnal kiállított egy jegyet Innsbruckba. Úgyhogy 1 éjszaka ott aludtunk. Ilyen nagy szobákba, mint amilyen..., ahogy visszaemlékszem. Úgyhogy másnap reggel mi továbbálltunk Innsbruckba. És délután megérkeztünk. Ott az állomáson fogadott minket egy egyetemista srác, akiről kisült, hogy a Ferinek a... egy társaságban voltak velük, nyáron mindig kint voltak a Római parton. És ott volt egy házuk és ott kialakult egy ilyen társaság. Egyetemisták, házibulik, und so weiter. És így tovább. Úgyhogy őneki akkora szerencséje volt, hogy ez a srác azonnal... ez ott többszörösen megisméltődött, beszerezte egy nagyon jó osztrák családhoz. Egy régi süd-tirole, tehát dél-tirolai nemesi család, régi család. Akinél aztán a Tibor primán megtanult németül. Mert mint a fiúkat vették föl, és ott volt két hasonló srác, hát így tanul meg az ember legjobban németül. Hát, én meg bekerültem aztán később egy ilyen diákszállóra, egy... De előtte az ifjúsági szálló, tehát Jugendherbergébe voltam. Kb. 3 hétig. Emeletes ágyakon aludtunk. És ott ugye aztán azonnal szervezték a gimnáziumot. A gimnázium Innsbruckba... Francia megszállás alatt volt Innsbruck, és a gimnázium, nagyon jó nevű gimnázium volt, papok tanítottak részben, aztán később világiak, de nagyon jó gimnázium volt. És aztán ezt kibővítették. Tehát ez olyan volt, hogy régen volt talán 30 tanuló és földuzzadt 4–500-ra. Mondjuk 400-ra. És aztán olyan sok tanár is csatlakozott. Szintén '56-osok. Ugye? Régen. És ebbe a gimnáziumba aztán elkezdtük a tanulást. Mert ott ugye elvesztettünk, nagyon sokat a forradalom miatt. Úgyhogy az érettségi az augusztusban volt. Aztán lakás szempontjából a Jugendherbergéből kikerültünk... Várjál! Hányan voltunk? Azt hiszem nyolcan, kikerültünk, Mentlbergnek hívják, ez Innsbruck mellett van. Illetőleg, hát a város szélén van, egy kastély. Kicsit fönn a domboldalba. Úgyhogy, ha az ember kiment ott trolibusz, érdekes módon trolibusz járt, és akkor gyalog még mentünk jó egy és fél km-t a domboldalba, és akkor felértünk ebbe a kastélyba. És ott – ez egy ilyen otthon volt gimnázistáknak, és ott mi magyarok kaptunk egy szobát. És ebbe a szobába laktam egészen júniusig, mikor

vége volt az iskolának. Aztán augusztusban az érettségi. És aztán onnét jártunk be a suliba. Trolibuszal. Az iskola... pl. parallel három osztály volt. Végzős osztály. Ugye ennyien voltunk. Ez életem legjobb iskolája volt. Először tanulta az ember a történelmet tényleg. Igazán, rendesen. Az irodalmat szenzációsan tanultuk. Azt kell mondanom, hogy én minden vagyok, csak nem szélső-jobboldali. Már akkor is bizonyos demokrata érzékem volt. És azonnal észrevettem, hogy... Azt kell mondanom, hogy semmi nyoma nem volt a nacionalizmusnak, szélsőjobb, hanem egy egészséges demokrata szellem volt. Amit nagyon becsültem és abszolút... de kimondták a büdös kommunista, azt is kimondták. Und so weiter. Így tanultuk a történelmet. Tizenennyolc éves voltam. Amit mi tudtunk csak, so... De ehhez hozzá kell tenni, hogy az életemet irányította a gimnázium. Mert volt egy Hanák Tibor nevű szenzációs ember, az osztályfőnököm, és a történelmet tanította, az irodalmat és a művészettörténetet.

L.A.: Ühüm.

N.N.: Én soha nem tanultam életemben Magyarországon. És őtőle, mint embertől rengeteg tanultam. Megszerettette velem a művészettörténetet. Elvitt bennünket... Emlékszem egy Corbusier kiállításra, ahol az architektúrája nekem annyira tetszett. Akkor határoztam el, hogy Architekt leszek. És egyáltalán az ő befolyása alatt, művészettörténelem, amit fantasztikusan tanított, mert ő bejárta Európát, és csupa képeket mutogatott, és úgy mesélte, mint ha ő bemegy a Vatikánba és a Piétát nézi. Szobrárt Michelangelónak, és ilyen színvonalon. Fantasztikus volt. Aztán később nagyban hozzájárult, hogy grafikus is lettem. Tudniillik ezen a vonalon tovább képeztem magamat, és ha ránéz a falra, ott lát tőlem dolgokat. Például egy Austellungnak a plakátját. Hogyha megfordul jobbra, akkor is látja egy másik plakátját. A kiállítás helye is rá van írva. És lettem egy grafikus is architektúra mellett, talán később erről beszélhetünk, jó?

L.A.: Jó.

N.N.: Ha van ideje. Na mindegy! Hát szóval így jártuk a gimnáziumot. A privát életünk olyan volt, hogy télen először nem ízlett a koszt, aztán utána nagyon ízlett. Mindent meg kellett szokni. Emlékszem, hogy ugye akkor volt a melbourne-i olimpia, azt nem tudtuk rendesen... egy magyar srácnak abban a korban ez óriási csapás volt. Úgyhogy... De hát, azt mondtuk, hát azt mondtuk, hogy az osztrákok nullák, hát mi vagyunk a nagy sportolók. Mi beképzeltük, hogy akkor, mint igazi magyar, hogy hát mi vagyunk a világ urai. Ugye sportban. Mert nekünk van Puskás, meg Pap Laci, meg ilyen dolgok. Úgyhogy emlékszem, ezen sokat vitakoztunk. Az osztrákok, amikor már egy kicsit tudtunk... hogy aztán fociztunk ellenük, jól el is vertük őket... Aztán beszéljek a csínyjeinkről?

L.A.: Igen. Igen.

N.N.: Érdekli?

L.A.: Ühüm.

N.N.: Hát kialakult a szobába egy olyan hierarchia, hogy ugye voltak vidéki gyerekek... Hát én is az voltam, de Keszthelynek egy olyan vagány társaság alakult ki, jó sportolók voltunk. Többen. Én például két barátom is NB I-es futballista volt. Az MTK-ban és a Ferencvárosban. Aztán később... Ja! És ugye kialakult egy társaság. Szabó Károly is benn volt, akivel maga beszélt. Aztán a Felder Áki, pár évvel fiatalabb volt. A Brückner Géza, [...] még valaki, nem emlékszem a nevére. És mi... hárman nem merték csinálni, de mi majdnem este, mondjuk az túlzás, de... ez már tavasszal volt, ej, hát akkor még tanulni kellett németül, de megszöktünk esténként. Úgyhogy az volt, hogy ilyen rettenetes szigorú volt a gimnázium, egy régi német katonatiszt volt az igazgató. És rettenetes szigor volt. És le kellett este már 9-kor feködni. 10-kor lámpagyújtás. Lámpagyújtáskor mi 9-kor lemen-

tünk... Ja, mikor sötét volt és lementünk gyalog, lementünk az első emeletről az étkezőbe, és ott olyan ablakok voltak, rácsuk volt, de felül nyitva volt. Elég nehéz tornamutatványossal az ember fölnyomta magát és akkor így át tudott ugrani. Hát ma már nem tudnám megcsinálni, már sok éve nem tudnám megcsinálni. Pokrócot tettünk – emlékszem – rá. És akkor leléptünk. És a szenzációs eset egyszer megtörtént, hogy el lehetett néha menni, akik nagyon jól tanultak a gimnáziumban... különböző iskolákból voltak ugye gyerekek. A végzős osztályból el lehetett menni az innsbrucki színházba. De hát akkor olyan volt, hogy azért időbe haza kellett jönni. Nem tudom, 11–12-re otthon kellett lenni. És ültünk egyszer... volt egy Gasthaus, és egy ilyen vörös hajú kocsmárosné volt, aki nagyon szeretett bennünket és majdnem ingyen ott sörözgettünk esténként. (nevetés) És kérem, egyszer ott ülünk, buliból pizsamában voltunk és rajtunk volt egy, vagy melegítő, vagy rajtam pl. egy ballonkabát volt. Emlékszem. És ott ülünk négyen és egyszer csak nyílik az ajtó és bejönnek ezek a – hát, mi akkor strébereknek hívtuk, de hát, most már máshogy látnám –, bejön ez a három-négy stréber osztrák és gondolták, hogy olyan merészek vagyunk, bedobunk még egy sört! És kérem szépen, megláttak bennünket. És akkor direkt demonstratív mutattuk, hogy mi pizsamában vagyunk és hát ezek (nevetés közben) úgy megijedtek. És hát mondták, hogy jézus, hát mit csináltok itt? Hát, mi minden este itt ülünk! Ezek úgy megijedtek. Gondolták, hogy ezek az ungarische Teufel, magyar ördögök, ezek mindent megtudtak, úgyhogy ezek egy pillanat alatt leléptek. Lenyomták a sört és leléptek.

A két egykori diák teljesen más habitusú ember, különböző gimnáziumokba jártak, eltérő pályát választottak és nem is ismerik egymást. Mindkettőjük életében fontos szerepet játszik az a fél illetve másfél év, amit az ausztriai magyar iskolákban töltöttek, de az interjú során semelyikük sem mesélt az iskoláról a külső szemlélő számára is megragadó történeteket. Talán az internátusok zárt világa is megnehezíti, hogy a konkrét szereplők ismerete nélkül át tudjuk élni a disszidens gimnazisták fiatalkori élményeit.

Lénárt András

A gimnáziumi történelemtankönyvek tartalmi és szemléleti változásai 1945 és 1962 között

Az 1945 és az 1962 között keletkező gimnáziumi történelemtankönyvek tartalmi és szemléleti változásait nyomon követő, e kérdéskört átfogó igénytel feltáró kutatás, tanulmány napjainkig nem keletkezett.¹

A szocialista „tömb” országaiban – így Magyarországon is – a legfontosabb társadalomtudományi tantárgy a történelem volt. A történelem oktatása pedig központilag ellenőrzött, jóváhagyott tantervek és tankönyvek alapján mehetett csak végbe. Mivel a tankönyvek a rendszer önkifejezésének fontos eszközei lettek, ezért a merev dogmatizmus, sematizmus, ideológiai korlátok, sztereotipizálás, nagyfokú hiányosságok és elhallgatások jellemezték, persze főként az 1950-es évek gimnáziumi történelemtanítását. A tankönyvek mind szakmailag, mind politikai nyitottság szempontjából, csak az 1980-as évek közepétől változhattak, alakulhattak teljes egészükben, de az 1960-as évektől bizonyos fokú módosulás, előrelépés volt érzékelhető a történelemtanításban.

¹ E témáról átfogó jellegű tanulmány nem született, s a rendszerváltozás előtti történelemtanítás objektív jellemzéséről is csak alig akad írás. Ld. bővebben: Miklósi 1996, Dárdai 1996.